

BEKİR FAHRİ • Jönler

BEKİR FAHİRİ 19. yüzyılın sonlarında Midilli'de doğan Bekir Fahri'nin; makale, mensur şiir, hikaye ve roman gibi çeşitli türlerde kaleme aldığı eserleri mevcuttur. Aynı zamanda dönemin politik mücadelesi içinde yer alan ve Jöntürk hareketine katılarak Mısır'a kaçan, Meşrutiyet'in ilanı üzerine İstanbul'a dönen Bekir Fahri'nin, *Jönler* adlı romanında da II. Abdülhamit'in baskı döneminde Mısır'a kaçmış Jöntürkler'in bu hikâyesi anlatılır.

İletişim Yayınları 32 • Çağdaş Türkçe Edebiyat 1

ISBN-13: 978-975-05-0208-8

© 1985 İletişim Yayıncılık A.Ş. / 1. BASIM

1-4. Baskı 1985-2012, İstanbul

5. Baskı 2020, İstanbul

KAPAK Suat Aysu

KAPAK FOTOĞRAFI Hanya, 1907 (Seyit Ali Ak'ın arşivinden)

UYGULAMA Hasan Deniz

DÜZELTİ Seçkin Oktay

BASKI Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 45030

Litros Yolu, 2. Matbaacılar Sitesi, B Blok, 6. Kat, No: 4NB 7-9-11

Topkapı, 34010, İstanbul, Tel: 212.613 38 46

CILT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 45003

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,

Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 40387

Cumhuriyet Caddesi, No. 36, Daire 3, Seyhan Apartmanı,

Harbiye Mahallesi, Elmadağ, Şişli 34367 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

BEKİR FAHRİ
Jönler

YAYINA HAZIRLAYAN
Atilla Özkırmı

SUNU

Unutulmuş bir romancıdır Bekir Fahri. Önemsensememiştir. Öylesine önemsensememiştir ki, edebiyat tarihlerinde yer alan toplu değerlendirmelerde bile adı geçmez. Ne İsmail Habib Sevük, ne Mustafa Nihat Özön, ne Nihat Sami Banarlı, ne Şükran Kurdakul anarlar adını yapıtlarında. Sözlüklere, ansiklopedilere alınmaz. İlk kez Cevdet Kudret, titiz araştırmacılığıyla onu ve romanını tanıtır günümüz okuruna. Rauf Mutluay, Cevdet Kudret'i kaynak göstererek Bekir Fahri'nin *Jönler* romanıyla çağına tanıklık ettiğini belirtir.

Bekir Fahri'nin hayatı konusundaki bilgiler de sınırlıdır. Cevdet Kudret, "Eseri ve kişiliği üzerine yazılmış iki yazı ile kendi makalelerinden ve Meşrutiyet devrinde yayımlanmış birkaç dergiden" topladığı bilgilerle hayat öyküsünü şöyle özetler:

"Bekir Fahri 'Mekteb-i Mülkiye'de okumuş, Batı eserlerini çok incelemiş, bir vilâyet (?) köşesinde elden geldiğince yayın hizmetinde bulunmuş (1902/1903), o dönemde Spencer'in *Education*'unu Türkçeye çevirmişse de, sonradan dü-

şünceleri değiştiği için yayımlamaktan vazgeçmiş (Baha Tevfik, "Jönler", *Teşvik* dergisi, 1326, no. 2); Abdülhamit'in bas-kılı yönetimi devrinde 'Jön Türk' hareketine katılarak Mısır'a kaçmış, orada 'mutaassıp bir Natüralizm edebiyatıyla meş-bû' olarak *Jönler* romanını yazmış, Meşrutiyet'in ilanı üzeri-ne İstanbul'a dönmüş (1908) (Bekir Fahri, "Mülâhaza-i Ede-biyye: İki Simâ", *Düşünüyorum* dergisi, 1328, no. 19), eseri-ni bastırmış (1910), aynı yıl *Piyano* dergisine 'Müdür-i edebi' olmuş (no. 12-17), adı geçen dergide (no. 5-17) ve onun ye-rine çıkan *Düşünüyorum* dergisinde (no. 18-21) Mülâhaza-i Edebiyye genel başlığı altında 'Natüralizm' akımı açısından sohbet ve eleştirmeler, ayrıca küçük hikâyeler bastırmış; ya-zıları ve konuşmalarıyla 'Türkiye'de tabii (natüralist) roman-cılığı tesis etmek' istemiştir (Ahmet Nebil, "Muhterem Simâ-lar: Bekir Fahri", *Piyano* dergisi, 1326, no. 13). Bekir Fahri'nin 'müdür-i edebi' olarak çalıştığı *Piyano* dergisinde bir mensû-resi -belki de ilk yazısı- yayımlanan (1326, no. 16) Selâhattin Enis'in, onun etkisiyle Natüralizm'e bağlanmış olduğu dü-şünülebilir. Bu dergilerin kapanmasından üç yıl sonra *Ru-bab* dergisinde mensur şiirler, hikâyeler ve eleştirmeler ya-yımlamıştır (*Rubab*, c.II, 1329, no. 58-72, c.III, 1330, no. 110). Söz konusu dergide tefrika edilmeğe başlanan bir hikâyesi-nin yarım kalmasından (Temmuz-Ağustos 1329/1913, no. 69-71) ve dokuz ay sonra bir eleştirme yazısını Kahire'den gön-dermiş olmasından (Nisan 1330/1914, no. 110) anlaşıldığına göre, yine Mısır'a dönmüştür (Ağustos 1913). Daha önce *Pi-yano* dergisinde yayımladığı (no. 14) *Avdet* adlı hikâyesinde, Meşrutiyet'in ilanı üzerine Mısır'dan İstanbul'a dönen bir Jön Türk'ün basın hayatına atılıp ün alışıını, yeni yönetimin ileri gelen kişilerle ilişki kurup kendisini Mısır'da bir göreve tayin ettirişini, bu sefer bir kaçak olarak değil, devlet memuru olarak Kahire'ye dönüşünü anlatan Bekir Fahri'nin kendi-sinin de aynı yolda yürüdüğu düşünülebilir. O tarihten son-

ra -araya giren ve dört yıl süren Birinci Dünya Savaşı'nda Mısır'la ilişkilerin kesilmesi dolayısıyla- dergilerde yazıları görülmüştür. Hayatının daha sonraki dönemi üzerine bir bilgimiz yoktur" (*Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman*, c. I, 3. bası, 1971).

Cevdet Kudret'in bu özetine, biyografik bir iki ayrıntı dışında, eklenebilecek pek fazla bilgi yoktur. Doğum tarihi bilinmemektedir, ama doğum yeri Midilli, babasının adı da Emin'dir. Mülkiye'yi 1897'de bitirmiş, merkezi Rodos olan Cezair-i Bahri-i Sefid (Akdeniz Adaları) vilâyeti maiyyet memurluğuna atanmıştır (Ali Çetinkaya, *Mülkiye ve Mülkiyeliler Tarihi*, c. 3-4, s. 342).

Görüldüğü gibi Bekir Fahri'nin çocukluğu ve yetişmesi, hangi tarihlerde Mısır'da bulunduğu ve hayatının 1914'ten sonrası bilinmemektedir. Mülkiye'yi bitirdiği 1897 yılı göz önüne alınırsa 1913'te Mısır'a döndüğünde 40 yaşlarında olmalıdır. Birinci Dünya Savaşı yıllarında Mısır, Almanya'nın müttefiki olan Osmanlı Devleti'nin düşmanı konumundaki İngiltere'nin yönetimi altındadır. Romanın da savunduğu düşüncelerden 1900'lerde İngiliz yanlısı olduğu görülen Bekir Fahri ne yapmıştır? Savaş yıllarında Mısır'da mı ölmüştür?

Bu soruların yanıtı verilememektedir. Natüralist sanat anlayışını benimsediği bilindiğine göre, romanında, gözlemlediği olayları anlattığı varsayımına dayanılarak 1900-1901 yıllarında Mısır'da bulunduğu söylenebilir: I. İttihat ve Terakki Kongresi'nin yapıldığı 4-9 Şubat 1902'den önce Mısır'dan ayrılıp Paris'teki kongreye katılmış mıdır? Katıldıysa, daha sonra hangi tarihte Mısır'a dönmüştür? İttihat ve Terakki üyesi olmuş mudur? İttihatçı ise hangi grupla birlikte hareket etmiştir?

Bu soruların da yanıtı yoktur. Romancı okunduğunda, önce de belirttiğim gibi İngiliz yanlısı olduğu görülmektedir. Mizancı Murat'ın başkanı olduğu Cenevre grubunu da ağır bi-

çimde eleştirmektedir. Ama kesin olarak Ahmet Rıza'yı ya da Prens Sabahattin'i tuttuğunu gösteren bir tavrı da yoktur. O yıllarda cemiyetin Kahire şubesinde etkin olan Hoca Kadri'ye de bağlanmış değildir. Yazarın düşüncelerini yansıttığını kabul edebileceğimiz roman kişisi Necip, Prens Sabahattin'in yakını olan bir arkadaşından yardım görmekle birlikte ortadadır, arayış içindedir.

Burada sözü yine Cevdet Kudret'e bırakalım:

"Bekir Fahri, yurda döndükten sonra *Piyano*, *Düşünüyorum* ve *Rubâb* dergilerinde yayımladığı Mülâhaza-i Edebiyye'lerde hep roman ve tiyatro üzerinde durmuş, bu yazılarda Natüralizm'in özelliklerini, Zola'nın görüşlerini anlatma ve yayma çabası göstermiştir. Nitekim, onun kişiliğini çizen mizahlı bir yazıda da özellikle bu nokta belirtilmiştir:

... Kiminle görüşse, ne yazsa mutlaka Zola'dan misal getirir. Zola, Zola, Zola... Ve ben korkuyorum ki, ferdâ-yi şöhretinde ondan bahsedenler ismini unutarak, 'Haa, şu Zola'cı!' diyecekler... Bu adam acaba niçin tabii (natüralist) romanlara bu kadar merbuttur? sualini mi irâd ediyorsunuz? O kendisi tabii bir roman yazmış da onun için... (Ahmet Nebil, 'Muhterem Simâlar: Bekir Fahri', *Piyano* dergisi, 1326, no. 13)

Sözü geçen "Mülâhaza-i Edebiyye"lerden seçilen aşağıdaki parçalar, yazarın benimsediği ve kendi eserine de uygulamaya çalıştığı görüşleri yeteri kadar aydınlatacaktır:

... Bir defa, romanın ne demek olduğunu anlayalım. (...) Burada Zola'nın şu tarifini alıyorum: 'Roman, avâmil-i irsiyenin de bazı mertebe inzimâmıyla, muhitin şahıs ve şahsın muhit üzerindeki tesiratına izah yolunda, sanatkâr gözûyle yazılmış bir eserdir ("Mülâhaza-i Edebiyye: 3", *Piyano* dergisi, 1326, no. 9).

... Elimizde mevcut ve az-çok hepimizin kabul ettiği bir esas var ki, o, bize: 'Edebiyat, ifâde-i cemiyettir' diyor. (...)

Romana bir şekl-i ictimâî verebildiğimiz, yani onu bizim hayât-ı ictimâiyemizin bir nevi in'ikâsât-ı samîmiyyesi yapabildiğimiz gün olanca kuvvet ve nüfuziyle teessüs ve tekâmül ettiğini göreceğimiz şüphesizdir ('Mülâhazza-ı Edebiyye: 2', *Piyano*, 1326, no. 7).

Madem ki bugün edebiyatın ifâde-i cemiyet olduğuna hepimizin az-çok kanâati var. Ne için yazılarımızı bu cihete tevcih ederek zamanın felsefe ve ruh-i san'atına tevfi-k-i hareket etmiyoruz? Bu suale yine kendim şu cevabı bulabiliyorum: Çünkü... Evet, çünkü biz cemiyetimizin ifâdesine henüz sahip değiliz. Çünkü hakiki bir eser-i san'at aynı zamanda medîd ve mufassal bir mahsûl-i tedkik ve tettebbudur. (...) Asâr-ı edebiyemizdeki boşluk ve tatsızlıkları bir nevi hodgepodge müdâhanelerle setr etmeğe çalışarak, 'Aman efendim, o ne nezâhet-i üslûb!, o ne asâlet ve necâbet-i hissiyye!' gibi ta'birâtı makaam-ı takdirde savurup duruyoruz. Artık yalnız nezâhet-i üslûb ile san'atın içinden muvaffakiyet-i kâmile ile çıkılacak zamanlar çoktan geçmiştir. Biraz da tedkik ve tettebbu... Edebiyat ancak bu tarz-ı mesâil ile ifâde-i cemiyet tarifine yaklaşabilir ('Mülâhaza-i Edebiyye: 1', *Piyano*, 1326, no. 5).

... Artık romanlarımızın eşhâsını bu'd-i mücerrede değil; bizim kendi aramızda, çarşı ve pazarın kalabalığı arasında, mesâî-i rûz-merre eshâbı miyânında, el-hâsıl hayât-i millînin bütûn avâmiliyle görüldüğü tezâhürâtı ve bu avâmilin yekdiğerleriyle olan münâsebât ve revâbıtı üzerinde dolaştırarak bize cemiyetimizin ne olduğunu, aynı zamanda bir san'at-kâr ve müdekkik nazarıyla göstermelidir. Bir cemiyet nedir? Bir şahıs, muhitini teşkil eden o cemiyet arasında nasıl yaşıyor? Her sınıf halkımızda ne gibi bir hâlet-i rûhiyye vardır? Bizde 'halk' deyince, bu, ne gibi bir halîta teşkil ediyor? Bunları parmakla temas eder gibi görmeli ve bilmeliyiz. (...) Romana yalnız psikoloji ve fizyoloji nazarıyla bakanlar var. Bu

bir hatâdır. O, aynı zamanda sosyolojidir, tarihtir, iktisattır, ilimdir, fendir, el-hasil o her şeydir. Bu böyle bilinirse bizde de romanın nüfuz ve ehemmiyeti tesis ve takdîr edilebilir ('Mülâhaza-i Edebiyye: 3', *Piyano*, 1326, no. 9).

... Romancı her fikir ve hayalin fevkinde maddî ve hakikî bir adamdır. (...) O, yalnız hakikat-ı hayâtın tedkîk-i tecelîyâtına hasr-i fikr ü emel etmiş pozitivist bir adamdır. (...) Tabîî (natüralist) romanlarda, pekâlâ, bir hisse-i hayal vardır. Bu da romancının hukuk ve imtiyâzı dâhilinde bulunur. Romancı tedkîk ve tahkîk ettiği vukuâtı olduğu gibi tasvire müftakır değildir. O, -herkesin anlamak istediği tabir vech ile- roman kısmını hayalinin müsâid olduğu şekl-i nevînde tertîb' edebilir. Vukuâtı istediği gibi yürütür. Yalnız, sahâif-i hayatiyye ve tedkîkaat olduğu gibi kalmaya mahkûmdur. Muhitteki en ufacak teferruâtı bile değiştiremez. Eşhâsın şekl-i tabiiilerinde zerre kadar müsâmahaya mahal yoktur. Güzelse güzel, çirkinse çirkin. Hele psikolojiye fantezi karıştırmak asla câiz değildir. (...) Tabîî romanlara âid olarak söyleyeceğimiz bir cihet daha kalır. O da hikmet-i bedâiye taallûk eden bir meseledir: Güzel nedir? Varsın bu mes'ele-i cemîle henüz mûcib-i kıl ü kâl olsun; tabîî romancılar bunu kendi nazariyelerince çoktan halletmişlerdir. 'Güzel, hayattır' düstûru onların bütün hareket-i san'atkârîlerine kuvve-i ibtidâiyyeyi vermeğe bâligan mâ-belag kâfi gelmiştir ("Mülâhaza-i Edebiyye: San'atkâr", *Piyano*, 1326, no. 13) (a.g.e., s. 374-375-376).

Bu sanat anlayışının ürünü olan *Jönler* romanına gelince...

Tek cümleyle özetlenirse, romanda II. Abdülhamit'in baskı döneminde Mısır'a kaçmış Jön Türkler'in yaşayışı anlatılmaktadır. Nitekim dış kapakta romanın adı *Mısır'da Jönler* biçimindedir. Romana zaman olarak da Ağustos 1900-Mayıs 1901 arası seçilmiştir. Ayrıca yazar, roman kişisi Necip'in kimi çağrı-

şımlarla geçmişini anımsaması yoluyla 1897-1900 yılları arasındaki önemli siyasal olayları ve gelişmeleri, İttihat ve Terakki içindeki çekişmeleri de sergilemektedir.

Bu tarihler, Jön Türk Hareketi'nin gelişiminde önemli dönüm noktalarıdır. 1897'de Mizancı Murat'ın Abdülhamit'le anlaşarak İstanbul'a döndüğü, Aralık 1899'da oğulları Prens Sabahattin ve Prens Lütfullah'la yurtdışına kaçan Damat Mahmut Celalettin Paşa'nın 1900-1901'de Mısır'da bulunduğu kongre girişiminin bu sırada Prens Sabahattin'den geldiği düşünülmüşse, romana seçilen zaman diliminin önemi anlaşılır.

Şerif Mardin bu zaman dilimiyle ilgili olarak şunları söylemektedir: "Jön Türkler hakkında yazılan eserlerde Murat Bey'in dönüşüyle (1897 yılında) 1902 yılları arasındaki gelişmeler önemsiz sayılmaktadır. Gelişmeler ancak 1902 yılında ilk Jön Türk Kongresi'nin toplantısından sonra yeniden ayrıntılı olarak ele alınmaktadır. Ancak 1897'yle 1902 arasında geçen ve bir kısmı *Osmanlı'nın* (Cenevre grubunun 1897'de çıkardığı gazete - A.Ö.) sayfalarında izlenebilen gelişmeler bu kongre üzerinde kuvvetli bir ışık tutmaktadır. Bu itibarla söz konusu 1897-1902 arası devresinin daha ayrıntılı bir şekilde ele alınması yararlıdır" (*Jön Türklerin Siyasi Fikirleri*, 2. baskı, s. 104, 1983).

Kuşkusuz Jönler ne bir tarih, ne bir anı kitabı, ne de bir araştırmadır. Ama söz konusu dönemi yaşamış, olan biteni yakından izlemiş bir yazarın, üstelik hayatı ve kişileri olduğu gibi yansıtmayı savunan; romanın psikoloji, fizyoloji, sosyoloji, tarih, iktisat, ilim, fen, kısacası her şey olduğunu öne süren bir romancının tanıklığını getirmektedir. Öyle bir tanıklıktır ki bu, Şerif Mardin'in "Jön Türkler'in tarihçisi rolüne" girerek, onların "Türkiye dışında çıkardıkları gazete ve dergileri ve Avrupa'da buldukları sırada Fransa, İngiltere ve Almanya'da çıkan gazeteleri" taradıktan sonra vardığı şu sonucu doğrulamaktadır: "Oldukça idealist gayelerle ortaya çıkan bir hareket,

az zamanda inanılmaz derecede yoğun bir entrika, karşılıklı it-ham ve dedikodu havasına bürünmüştü. Kişisel uğraşlar Jön Türkler arasında öylesine yoğundu ki, sanki birbirlerini tökez-letme stratejisi siyasi fikirlerinin gerçek içeriğini oluşturuyor, teorik program ise bu gerçek amacın kamufleji, paravanası ve maskesi olarak ortaya çıkıyordu (a.g.y., Önsöz, s. 13).

Ayrıca romanda, yine Mardin'in, Jön Türk Hareketi'nde-ki felsefesizlik ve tarihsizlik üzerine söylediklerini doğrulayı-cı ipuçlarına rastlanmaktadır. Roman kişilerinin olaylara, dev-leti kurtarmaya ilişkin düşünceleri, Mısır'daki hayatın betim-lenışı ve İngiliz egemenliğinin yorumlanış biçimi bunun en iyi kanıtıdır.

Romanın baş kişisi Necip, 1897'de tutuklanıp Trablusgarp'a sürülen, daha sonra oradan kaçarak Kahire'ye gelmiş Tıbbiye-li bir gençtir. Kahire'de kendisi gibi çeşitli yollarla dahilden, Türkiye'den kaçmış Türkler, Arnavutlar ve Ermenilerden olu-şan bir çevre bulur. Roman, Necip odak alınarak bu toplulu-ğun 1900-1901 yıllarındaki yaşayışını konu edinmektedir. Jön Türkler arasındaki çekişmeler, düşünce ayrılıklarının yol aç-tığı çatışmalar, çekilen sıkıntılar da romanın başlıca olayları-dır. Bekir Fahri, özellikle Jönler'in işsizlik, parasızlık nedeni-yle içine düştükleri sefilce yaşayışı, umutsuz, bezgin psikoloji-lerini vermeyi amaçlamaktadır. Romanda sık sık kullanılan se-falet, sefilane, meftûriyet gibi birkaç sözcük bunun en belir-gin göstergesidir.

Romanın bir başka özelliği, yalnız olayların değil kişilerin de gerçek hayattan alınmış olmalarıdır. Söz gelimi doğru-dan roman kişileri olarak alınan Tunalı Hilmi (Dobrucalı), Ho-ca Kadri (Muallim Mesut), Salih Cemal (Arif Cemil), Ali Kemal (Nihat), Tarsusizâde Münif (Avni), Damat Mahmut Celalettin Paşa (Damat Hamdi Paşa) gibi gerçek kişilerin yanı sıra Mizan-cı Murat (Vedat Bey), Arnavut İsmail Kemal (Sami Bey), Mit-hat Paşa'nın oğlu Ali Haydar Mithat (Küçük Ulvi Bey) gibi ki-

şilerin de olaylar dolayısıyla adları geçmektedir. Gerçekliklerini saptayabildiğim bu kişiler, doğruya en yakın biçimde çizilmişlerdir.

Cevdet Kudret, *Jönler* romanıyla ilgili değerlendirme notlarında, yapıtın gerçekçiliğini belirttikten sonra şunları söylemektedir: “– Eser, kuruluş bakımından, daha önce yazılmış romanlardan ayrılmaktadır; burada birkaç kişinin yaşayışı değil, bir topluluğun yaşayışı bütün olarak ele alınmıştır. / – Yer ve kişi tasvirleri, olayların akışı arasında, durumlara ve ruh hallerine paralel olarak, parça parça ve dikkate değer bir ustalıklarla verilmiştir.”

Bu yargılar doğrudur. Ama roman sanatı açısından, yapıtın o dönemde ulaşılan düzeyin altında kaldığı da görülmektedir. Çevre ve kişi betimlemeleri yüzeyseldir. Kişilerin ruhsal durumlarının verilişinde derinleşilememekte, yinelemeye düşülmektedir. Yineleme, anlatımın da başlıca kusurudur. Ama önce de belirttiğim gibi roman, bir dönemi olayları, kişileri ve karakteristik özellikleriyle gerçekçi bir biçimde yansıtmakta, gerek bu açıdan, gerekse bir bakıma belgesel niteliğiyle önem taşımaktadır.

* * *

Jönler romanını ikinci basıma hazırlarken, ilke olarak metnin olduğu gibi verilmesi benimsenmişti. Ama yetmiş yıl önce sinin dili, özellikle tamlamalar açısından günümüz okuru için anlaşılabilirlik konusunu gündeme getiriyordu. Bu sorun, romanın sonuna bir sözlükçe eklemek, sözcük karşılıklarını sayfa altında vermek biçiminde çözümlenebilirdi belki. Ama bu da okuma eylemini sık sık kesintiye uğratacaktı. Bu nedenle sadeleştirme değil de günümüz Türkçesine yakınlaştırma denilebilecek bir yöntem uyguladım. Bekir Fahri'nin cümlelerine hiç dokunmadan, kullanımdan düşmüş sözcüklerin, tamlamaların günümüz Türkçesindeki karşılıklarını verdim yalnızca.

Dolayısıyla Bekir Fahri'nin anlatımını korudum. Çok zor olmadı bu. Çünkü Bekir Fahri, o dönemde yazılmış başka romanlara oranla oldukça yalın bir dil kullanmıştı.

Ayrıca bu yöntem, cümle yapısına dokunmadığım için, anlatım kusurlarını da korumamı gerektirdi. Doğrusu da buydu. Çünkü tersi bir durum, romanı, günümüz Türkçesiyle benim yeniden yazmam demektir. Nitekim, metnin verilisinde, çok seyrek olarak köşeli paranteze başvurulduğu görülecektir. Bunun nedeni kimi cümle bozuklukları ya da düşüklükleridir. Sıra cümlelerde yüklemelerin değişik kiplerde olması, özne yüklem uyumsuzluğu, bağlantı eksikliği, bir sözcüğün düşmesi gibi. Bu yanlışların bir bölümü dilin o zamanki kullanımından, bir bölümü de dizgi yanlışlarından kaynaklanıyordu. "Kaçmış [tı], [ve], patlak göz[ü], ettikleri [ettiği], ediyor[lardı], geçerek [geçmiş], karşıda [güneş]" biçiminde köşeli parantez kullanarak ya ekleri düzelttim ya da kimi sözcükleri ekledim. Tek sözcükle karşılanamayan, açıklama gerektiren sözcüklerin anlamını belirtmek, açıklayıcı bilgiler eklemek amacıyla da sayfa altlarını kullandım.

Önce de belirttiğim gibi romanda sözü edilen olaylar gerçek olaylardı. Kişiler de. Romanın bu niteliğini belgelemek istedim. Bunun için Jön Türkler, İttihat ve Terakki konularını işleyen kitaplara başvururdum. Bir olayla, bir kişiyle ilgili bu bilgileri, notlayarak, başvurduğum kitaplardan olduğu gibi, hiçbir yorum eklemeden aldım.

Metni okurken, en çok yer adlarında güçlüklerle karşılaştım. Kahire ve İskenderiye'deki sokakların, caddelerin, meydanların vb. adlarıydı bunlar. Üstelik kimisi birbirini izleyen sayfalarda farklı biçimlerde yazılmışlardı. Kitapta dizgi yanlış çok olduğuna göre, bu farklılık dizgiden kaynaklanıyor olabilirdi. Ama bu, Arap alfabesine dayalı yazıda, a, e, o, ı, u gibi ünlülerin (seslilerin) yazımının belli kurallara bağlı olması yüzünden sorun yaratıyordu. Sözcük özel ad değilse, cümledeki anlamı-

sorun yaratıyordu. Sözcük özel ad değilse, cümledeki anlamını ya da Arapça sözcük türetme kurallarını gözeterek çözebiliyordunuz. Özel adsa ve sözcüğün yazımında iki ayrı harfle karşılaşmışsanız iş karıştıyordu. Yine biraz zorlanmakla birlikte, epey kitap karıştırarak, bütün yer adlarının dökümünü çıkararak (kimi bugün kullanılmıyordu) bu sorunu çözdüğümü sanıyorum. Yalnız birkaç sözcükte(?) işaretini kullanarak doğruluğu konusunda kuşkumu belirttim. Bunlar metnin verilisinde bir eksiklik doğurmadı.

Bu Sunu'yu, asıl metni edinmemde yardımları dokunan Konur Ertop ve Vedat Türkali'ye; metnin okunmasında ve daktilosunda yardımını gördüğüm Figen Gökberk'e; metni işlemeyen önce son bir karşılaştırma için romanı yüksek sesle okuyan ve kimi atlamaları, cümle düşüklüklerini saptamamda yardımcı olan oğlum Umut Özkırmılı'ya teşekkürle bitirmek istiyorum.

ATILLA ÖZKIRIMLI

Birinci Kısım

Necip, sabahleyin karyolası içinde doğrulduğu zaman, pos kumral bıyıklı küçük çehresi tatsızlıkla karışık acayip bir sarılık içinde idi.

Karşıda, kapıya yakın duvara sıkıştırılmış karyolada yatan arkadaşı Hüsnü, yırtık bir cibinlik içinde hâlâ uyuyordu.

Necip'in gözleri bir müddet yatağının ucunda, pencerenin bez perdesine dikildi. Dışarıdan nüfuza çalışan güneş, daha erkenden odayı ısıtmaya başlıyordu. Biraz sonra Necip ağır, aksak bir hareketle gıcırdayan karyolasından inerek giyinmeye başladı. Parmak uçları delik, kirden muşambalanmış, arkası aşınmış koyu renk pantolonunu giyince, beyaz bez gömleğinin sarkan kollarını sıvadı.

Odada pek az yer bırakan karşılıklı iki yatak arasında, eski bir ayna altına sıkıştırılmış mermer yüz takımında, tıktırısız, yüzünü yıkamaya başladı.

Necip için bu halinde ne büyük bir ilerlemeydi. İstanbul Mekteb-i Tıbbiye hapishanesinden itibaren, Taşkışla, Trab-lusgarp zindanlarını dolaşa dolaşa Kahire'ye düştüğü günden beri çekmediği sefalet, geçirmedığı horlanma kalma-

mıştı. O, küçük toplu vücudunun, çatık, pos bıyıklı çehresi altında âdeta yaşlı görünüyordu. Hele son iki senelik zincirleme bir felaket içinde geçen hayatı onu bütün bütün yakıp kavurmuştu. Anadolu vilâyetlerinin birinde esnaf takımından birinin oğlu olduğu halde İstanbul Mekteb-i Tıbbiyesi'ne verilmiş, bir aralık İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin dahilinde hâsıl ettiği özgürlükçü hareketler sırasında, üzerinde tutulan zararlı evrak ile Taşkışla suçlama kuruluna teslim olunmuştu.¹ Şimdi yaklaşık iki seneden beri dahildeki ailesiyle muhaberesi kesilmiş, Mısır'ın yabancı hayatı

-
- 1 “Askerî okullardaki gençler, Abdülhamit'e karşı açtıkları savaşı sürdürmeye her zamanki kadar kararlıydılar. Aralarında Fazlı Tung ve Mahir Sait gibilerinin de bulunduğu bazı Harbiyeliler biraraya gelerek yurtdışına kaçmadan önce, Harbiye'de Fransızca hocalığı yapmış olan Çürüksulu Ahmet Bey'e yazıp, kendisinden yardım istemeye karar verdiler. Sonra da yabancı postaneler kanalıyla yurtdışına çıkartmayı başardıkları mektuba gelecek cevabı sabırsızlıkla beklemeye koyuldular.

Kısa bir süre sonra aldıkları cevapta Çürüksulu Ahmet Bey, gençleri vatanperverliklerinden ve sebatlarından ötürü kutladıktan sonra, İttihat ve Terakki Cemiyeti adına, eski bir vatanperverin anısına izafeten 'Süleyman Paşa Komitesi' olarak adlandırılan bir kol kurmalarına izin veriyordu. Ayrıca kendilerinden bir sınıf büyük öğrencilerin kurdukları 'Hüseyin Avni Komitesi' adlı altındaki bir kuruluştan söz ederek, onlarla birlikte çalışmalarını salık veriyordu.

Bu arada, örgüt, diğer okullarda da canlılığını korumaktaydı. Askerî Tıbbiye, bütün zorluklara rağmen Cemiyet'e inançlı üyeler sağlamaya devam ediyordu. Topçu Mektebi'yle Mühendishane'deki faaliyetler de sürdürülmekteydi.

Ancak Mahir Sait, Fazıl Tung ve arkadaşlarının acelecilikleri yeni bir tevkifler dalgasına yol açacaktı” (E. E. Ramsaur, *Jön Türkler*, s. 61-62, 1972).

“1897'de, bir de toptan tevkif ve toptan sürgün hikâyesi geçti. Hepsini de genç, Tıbbiye, Harbiye, Mühendishane talebeleri, doktorlar, piyade, topçu subayları, yani kalabalık bir grup, çeşitli yerlerden toplanarak Ferik (Korgeneral) Resit Paşa Divanıharbi'ne verildiler. Tutuklular Taşkışla'ya yerleştirildiler. Divanıharp çalışmaya başladı. Tam 102 gün sürdü. Baskıların türüsü yürür. Nihayet bunlardan 78 kişi, gizli teşkilât kurmak suçundan mahkûm olurlar. Padişah, hepsinin Fizan'a sürülmelerini emreder.

“Taşkışla'da mahkûm olanlar Trablus'a Şeref vapuru ile gönderildikleri için, yakın tarihimizde bunlara 'Şeref Kurbanları' denilir. Sürgünler Trablus'a varırlar. Fakat o vakit, deveye ancak iki ayda gidilen Fizan'a, bu 78 kişiyi sevketmek bile bir meseledir. Neyse bazı aracılıklar olur. Neticede bunların hapis ve sürgünlüklerini Trablus Kalesi'nde geçirmelerine irade çıkar” (Ş. S. Aydemir, *Enver Paşa*, c. 1, s. 255, 1972).

içinde kalmıştı. Dört aydan beri karanlık, serserice bir hayat ile çarpışa çarpışa nihayet karşıda hafif nefesiyle ağzı açık yatan Hüsnu'yü bulmuş, onun dostluğuyla bu odaya sığınabilmişti.

Bir aralık Necip'in elleri köpük içinde kaldığı halde hastalıklı simasını aynada düşünceli düşünceli süzdü. Küçük çehresi uzun sürmüş bir sefaletle kavranmıştı. Şüphesiz hal böyle devam ederse, ancak bir iki sene daha yaşayabilecekti. Zaten o, hiçlikle geçirdiği bu dört aylık hayatı, titretici bir his ile karşılıyordu. Hele esasen namuslu bir Türk ailesinin evladı olduğu halde Mısır'a ayak bastığı günden beri karıştığı birtakım vakaların hatırası, mahmur çehresi üzerinde üzüntü saçan uçukluklar peyda etmişti. Evvela Avadis gibi serseri bir Ermeni ile dost oluşu, küçük gözleri önünde siyah bir nokta gibi resimleşiyordu. O kaç gece birinin peşinde bir biçare gibi ayak sürüyerek kerhaneden meyhaneye dolaşmış, birtakım gürültü patırtılar arasında sefilane dayak yemişti. Bununla beraber vicdanında hazmolunmayan bir boğucu his gibi vakit vakit kabaran bu hatırayı, el'an, haşin mizaciyle müdafaa etmek istediği namuskârlığına dokundurmamak için, fikrince türlü mazeretler bulmaya çalışıyordu. O ne yapsın! Daha Kahire'ye ilk gelişinde Özbekiye'nin kaldırımı üzerine düşmüştü. Sefalet zavallıyı canyakıcı bir alev gibi her tarafından kavrıyordu. Yatacak yere, yiyecek ekmeğe, hattâ giyecek bir kat elbiseye muhtaçtı. O kaç gece "Atebe el-Hadrâ" tramvay mevkiinin sabahçı kahveleri önünde, bir sandalyede pineklemiş, kaç gece polislin korkutucu, şüpheli nazarı altında bulunmuştu. Çekilen açlık ve mahrumiyetin sonu gelecek gibi değildi. Onun için şimdi bulunduğu hayat, âdeta bedava sayılabilirdi.

Odanın sessizliği Necip'in düşüncelerini arttırıyordu. Harıçten hiçbir ses işitilmiyor, yalnız arasına sabunlu ellerinin gafletle yere vurduğu mavi teneke kabın tıkırtısı işitiliyordu.

Necip'i hatırasını üzüntüye boğan vakalardan biri de Dobrucalı ile olan bir macera idi. O bunu da Avadis'le olan münasebeti gibi karanlık görüyordu. İstanbul'da Dahiliye Nazırı ile şantaj yapan bir rezilin serseriliklerine nasıl karıştığını bilemiyordu.² Mamafih Necip hafızasını kazımaktan ürküyordu. Belki bunlardan daha üzüntü verici bir yazıya rastgelebilirdi.

Necip şimdi beceriksiz hareketlerle yüzünü silerken gözlerinde toplanan derin kızgınlık ile karşıda hâlâ uyumakta olan Hüsnü'ye baktı. Beriki yırtık cibinlik içinde yarı beline kadar çektiği beyaz bir örtü altında yüzünü duvara çevirmişti. Necip hayatının bu safahatını, arkadaşı Hüsnü'den mümkün olduğu kadar saklıyordu. Hüsnü Selânik'ten yeni kaçmış[tı]; kendisine nisbetle Mısır'ın daha acemisi bulunuyordu. İki arkadaş sık tesadüflerle İstanbul Kahvesi'nin mermer masaları başında, uzaktan birbirini gözle arayarak sevişip birleşmişlerdi. Zaten Hüsnü de daha ilk adımda karşısına çıkan korkunç bir sefaletle sersemlemiş, yıkılmıştı. Aynı hastalıklı hal ikisini de ümitsiz çırpınışlar altında eziyordu. Mamafih bir aralık Hüsnü'nün dahilden (Türkiye'den) ele geçirdiği on lira ile üç aylık kira peşin verilerek bu odaya sıkışmışlardı. Şimdi iki arkadaş akşamları burada birleşir, gündüzleri her taraftan sızan sefilce bir yoksulluk ile ayrı ayrı yerlere koşarlardı. Necip sert, asık çehre-

2 Romanda "Dobrucalı" adıyla geçen kişi, İttihatçılardan Tunalı Hilmi Bey'dir (A.Ö.).

"Hilmi Bey Paris'te hiçbir netice almağa muvaffak olamayınca Konsolos vekili Halil Halid Bey'le görüşmek üzere Londra'ya gitmiş ve sonra tekrar Paris'e dönmüştü. Burada vaktiyle Cenevre'de görüştüğü sınıf arkadaşlarından Dr. Bahaettin Burhan ve Dahiliye Nazırı Memduh Paşa mensuplarından Faik beylerin bazı teklifleriyle karşılaşmıştır. Memduh Paşa'nın selamını tebliğ eden bu mutavassıtlar maaş almasına ve memuriyeti kabul etmesini ileri sürmüşlerdi. O da Fahri, Rıza ve Hüseyin Tosun beylere birer memuriyet verilmesi ve kendisinin de mahiye 1500 frankla bir vazifeye tayin edilmesi şartıyla muvafakatini bildirmiştir" (A. B. Kuran, *İnkılâp Tarihimiz ve İttihad ve Terakki*, s. 138, 1948).

siyle, Hüsnu'nün genç, cömert gözükken şahsında aradığı arkadaşını bulmuştu. Hususiyle Hüsnu'nün eline para geçmek ihtimali ziyade idi. O dahilden (Türkiye'den) firar ettiğinden beri hâlâ sessiz oturuyordu. Yalnız arasına Suriyeli bir tanıdığının yanına giderek koparabildiği para ile akşamı ihya ediyorlardı. Mamafih bir müddetten beri Hüsnu'nün ahbabıyla arası açılmış ikisi de şimdi karşıda birtakım çıplak, çatısız, kasvetli, yüksek binalarla kuşatılmış topraklı bir avluya bakan bu odada tesadüfi bir hayat, öldürücü bir sefalet içine gömülmüşlerdi.

Necip ile Hüsnu kendilerini çırpıştıran aynı yoksulluk kırbacının tesiriyle birbirine son derece yaklaşmış, aralarında ayrı gayrı kalmamıştı. Ellerine geçen para müşterekti. Birinin cebinde olan kuruştan her ikisinin de hakları eşit idi. Ekseriya, akşamları İstanbul Kahvesi'nden bıkmış oldukları zaman, ikisinden birinin cebinde kalan bir iki kuruş ile mum alarak odalarına çıkarlar, öteden beriden ellerine geçirdikleri Türkçe, Fransızca kitapları karıştırırlar idi. Necip şimdi giyinmiş, odanın içinde bir müddet düşünceli kalmıştı. Kirli bir yakalık etrafında yıpranmış tozlu, siyah boyunbağı hizasından inen yeleşimin bazı düğmeleri kopmuş, arkasındaki boz renk çuhadan giysinın ötesi berisi biçimsiz potluklar gösteriyordu. Hele tozlu eski kunduralarıyla; küçük başının uzamış saçları üzerinde duran, kenarı yağlı fesi, yerden yapılmış endamına oldukça sefilane bir manzara veriyordu. Bir aralık gözleri karyolasının altında gözükken eski bir bohçaya tesadüf etti. Lakin muayeneye eli varmadı, zaten içinde, sırtındakilerden daha temizini bulamayacağını biliyordu. Zavallı, kendini bir an pek sefil buldu. Üzerindeki elbisenin pis, eski püskü halini izzetinefsine dokunacak kadar nefretli buluyordu. Ama ne yapsın! Rubasız da gezilmezdi ya! Hem ne olacak! İşte insan gitgide her şeye alışıyor. Zaten Trablus zindanından beri geçirdiği sürgün hayatı, onda böyle şeylere dik-

kat edecek yürek ve arzu bırakmamıştı ki! O şimdi, kendi gibi biçarelik halinde bulunan bir kimse için tevekkülden başka bir çare bulamıyordu. Bu pek tabii idi. Doğrusu ya, akşam sabah âdeta açlıktan ölmek için it gibi öteye beriye koşan birtakım namerde ihtiyacını bildirmeye mecbur olan bir adamın halinde, bundan ziyade düzgünlük aramak abes-ti. Bereket versin ki şu birkaç parça çamaşırda elbiseyi, nasılsa bir yerlerden eline geçirebilmişti. Necip gittikçe uyanan dimağını lakaydâne fikirlerle oyalayarak yavaşça odadan çıktı. Biraz sonra yüksek, eski apartmanın dolambaçlı, taş merdivenlerinden caddeye indi. Günün parlaklığı içinde çoktan beri başlayan cadde hayatı Necip'in mahmur gözleri önünde coşkun idi. Tramvaylar çınlayan zilleriyle asfaltlı cadde-nin ortasında dolgun bir kalabalıkla akıp gidiyordu. İki taraf-tan caddeyi boylayan boyalı direklerin arası melez bir halk ile canlanıyordu. Necip'in gözleri hâlâ Mısır'ın yabancı çehresi-ne alışamamıştı. Her günkü tekdüze hayat alışkanlığıyla sol-da “Meydan-ı Hâzindâr”a doğru yürüdü. Ortada hurmalıklı ufak bir tarhın etrafı birtakım merkezler, arabalarla işgal olu-nuyor, çeşitli bir kalabalık etrafta iki tarafı yüksek binalarıyla caddeler arasına dağılıyordu.

Necip karşıda yüce ağaçları, yeşil demir parmaklığıyla yola bitişik bahçe kenarını takip ile ağır ağır ilerliyordu. İleride Posta Caddesi'ni sola bırakarak “Paskal” önün-den “Atabe el-Hadr” Meydanı'na çıktığı zaman, ortalığı gü-rültüye gark olmuş buldu. Etraftan toplanıp gelen tramvay-lar yüzüncesine bir gidişle gürültülü bir kalabalığa yarararak dağılıyorlardı. Ortada iki taraflı boyuna çatıların altı tram-vay bekleyicileri, satıcılarla doluydu. Etraftaki caddeler da-imi bir insan, araba akıntısıyla işliyordu. Meydanı doldur-ması yakın güneş, o gün için tatlı bir sıcaklık va'd ediyor-du. Necip günlerce yaşamış olduğu bu civarın teferruatı-na oldukça bir alışıklık peyda etmişti. Sağda bir sıra biçim-

siz kahveler, dükkânların biri üzerinde Türkçe iri yazıyla “Eyüp Sultan Kebabçısı” levhası okunuyordu. Beride “Şâ-ri’ Özbek”ten sonra Mahkeme-i Muhtelite (karma mahkeme)* duvarı dibinde, birtakım erkek kadın köylü fellahlar güneşe yayılmış oturuyorlardı. Şurada bir sıraya dizilmiş kırmızı omnibüsler,** ortada intizamsız duran arabalar, derme çatma barakalarla meydan tıkız görünüyordu. Necip sabahın sona ermeye yakın serinliği altında, her taraftan işlek bir koşuşmayla işe giden şu meşgul görünüşlü kimsele- rin halinden pek uzak görünen bir bezginlik içinde daima lakaydâne adımlarla yürüyerek meydandan “Şâri’ Muham- med Ali” ağzına yürüdü. O, kendini şu muhite yabancı bu- lunduran halin işsizlik olduğunu pekâlâ anlıyordu. Hattâ en ufak bir işi cana minnet bildiği halde, kaç zamandan beri hâlâ bir şey belirmiyordu. Şimdiye kadar pek az tanıdığ- ı birkaç yere müracaat etti. Hiçbir fırsatı kaçırmak isteme- di. O, mektebi son senelere yakın terk etmişti. Hiç olmazsa bir eczacı çırağı olabildiği halde hiç kimseden bir yardım ve aracılık göremiyordu. Yazık ki, onu şu yabancı bulundu- ğu memlekette elinden tutup meydana çıkaracak, kalbinde beslediği gayret ve namusu göstermesini sağlayacak bir da- yanak bulamıyordu. Belanın en katmerlisi baştaki Jön Türk damgası idi. Canım, buraya geldiğinden beri Türk’üm dedi- ği kimseler kendisine Jön Türk müsün,³ diye soruyorlardı.

(*) Yabancıların davalarına bakmak için kurulan mahkeme. Bu mahkemelerde ticaret ve hukuk davaları görülürdü. Mahkeme kurulunda ilgili yabancıymın bağlı bulunduğu devleti temsil eden iki de yabancı üye bulunurdu.

(**) Yolcu taşıyan büyük atlı araba.

3 “Jön Türk, memleketini müstebitlerden kurtarmak, Karbonari tabiri ile ‘or- manı kurtlardan temizlemek’ gayesiyle, icabında memleket dışına dahi çıkarak, her türlü feragat ve mahremiyet bahasına savaştan akıncı ve mücahit man- nasını ifade etmektedir” (T. Z. Tunaya, *Siyasi Partiler*, 1952).

“Avrupa’da, gerek I. Meşrutiyet için çalışan Namık Kemal’lerin kuşağı- na, gerekse II. Meşrutiyet için çalışanlara Jön Türk denildiği halde, Türki- ye’de Jön Türk deyince daha çok 1889’dan sonraki dönemde, II. Meşrutiyet için çaba gösterenler anlaşılmaktadır. İlk devrimci kuşak ise Türkiye’de da-